

СВЕТИ ВАСИЛИЈЕ ВЕЛИКИ

— ПОЧЕТАК АСКЕТСКОГ ЖИВОТА

Александар Лекић*
Миштрополија
црногорско-јуморска

Апстракт: Циљ ове студије је да прикаже почетак аскетског живота Светиој Василији Великој. На Василијеву одлуку да живи аскетским животом у мноме су утицали Евстахије Севастийски, његов учитељ и један од оснивача монашког покрета у Малој Азији, и Василијева старија сестра, Макарина. Окончавши студије у Атини, Василије се враћа кући и краћи период предаје реторику у Кесарији Кападокијској. Међутим, он одлучује да не иде у њем свој оца, напустио тек зајочешу каријеру и упује на Исток где поседује тамошње покретнике. По повратку, Василије прима Свету Шајну крштења, напустио светски начин живота и проналази место свој будуће покрета у близини своје породичне куће у Понту. Василију су се тамо придружила нека непозната „браћа“, а убрзо и његов атински пријатељ Григорије. Браћуја у Аниси води један устројен начин живота; они живе заједно у објектима које су сами изградили, обрађују земљу и сабирају се на молитву. Од самог почетка, Василије се јавља као предводник заједнице, пише дела упућена аскетима, али, истовремено, има непрестану преписку са мноштва у свету и спрема се за предстојећу важну службу у Цркви.

Кључне речи: Василије Велики, Григорије Ботослов, Мала Азија, аскетско обраћење, „философски“ живот, аскетска правила, Филокалија.

1. Увод: повратак из Атине и аскетско обраћење

У јесен 355. године, окончавши студије на Атинској академији, млади Василије се враћа својој кући у Понту (Fedwick 1981: 6; Elm 1996: 60).¹

* aleksandarlekic19@gmail.com.

¹ Свети Василије Велики је рођен 329. или 330. године, највероватније у Неокесарији, главном граду римске провинције Понти Полемонијак (црноморска обала данашње источне Турске), а не у Кесарији, главном граду Кападокије (источна Анадолија у данашњој

Његово школовање било је тако заокружено. Као ђак три велика центра образовања – Кесарије, Константинопоља и Атине, он је био спреман да преузме неку од јавних функција у друштву (Holmes 2000: 5; Христу 2001: 7).² То није било ништа чудно. Наиме, старе хришћанске породице, попут Василијеве, „генерацијама су водиле главну реч у малим градовима те области, као правници, ретори, велепоседници и, готово *ex officio*, хришћански епископи“ (Браун 2012: 353; Fortescue 1908: 49).³ Идући очевим стазама, Василије постаје ретор, али не у својој Неокесарији, већ у Кесарији Кападокијској, граду у којем је завршио „средњу“ школу.⁴

Међутим, све је то било кратког даха. Василије одлучује да не иде утабаном стазом свог оца. Још за време студирања, он је осетио „празно блаженство“ (κενὴν ψακαρίαν) Атине и, заједно са Григоријем, маштао о започињању „савршенијег живота“, βίου τελειωτέρου (Св. Григорије Богослов, 43. *Беседа*: 24.). Када погледамо његов живот у целини, може се закључити да су се у његовој души заправо „све време бориле две тежње – философски патос, жеђ за знањем, и аскетски патос, жеља за одласком из света и уласком у тишину и безмолвије сагледавања“ (Флоровски 2009: 62). У њему ће победу однети ова друга страна и он напушта тек започету каријеру предавача и беседника (Elm 1996: 60; Сократ, *Црквена историја*, 4: 26). Много година доцније, са једне временске дистанце, он ће записати да је након пуно времена проведеног у „испразности“

Турској), како се углавном сматрало. Бројна су места на којима Василије говори о Понту као о својој отаџбини. Чињеница је да је Василије своје детињство провео у Неокесарији и Аниси. Василијеви деда и бака су се крили за време прогона по понтским горама. Његов отац је тамо рођен, а тамо је живео и радио. Василије пак након очеве смрти *оглази* у Кесарију Кападокијску на даље студирање и тамо први пут среће Григорија, који је био рођени Кападокијац. Ипак, не треба заборавити да је Василијева мајка потицала из Кападокије, да је Василије свој живот провео живећи у обема областима, и да у својим списима помиње и Понт и Кападокију као своју отаџбину (Silvas 2005: 62–63; Smith 1879: 9).

² Сваки град који је слао неког напредног младића „у велике центре образовања се могао надати да ће се он вратити да учи своје суграђане“ (Rousseau 1998: 61).

³ Василије је рођен у веома угледној и имућној породици. Родитељи су му припадали провинцијском племству и били богати земљопоседници који су држали имања у чак три провинције (Св. Григорије Ниски, *Житије Свете Макрине*: 3; Браун 2012: 351). Његов отац, Василије Старији, „потичао је из провинције *Понти* (главни град Неокесарија) или *Хеленойонџи* (главни град Амасија) где је локализована Аниса“. Његова мајка, Емилија, потицала је из аристократске куће из Кападокије (Fedwick 1981: 5).

У четвртном веку породица је играла значајну улогу у верском и општем образовању хришћана, као и бирању будуће службе. Хришћани су рађали хришћане већ дужи период; свега неколико добро познатих хришћана Василијеве генерације су дошли на историјску сцену директно из паганског окружења (Rousseau 1998: 3).

⁴ Подстакнути чашћу и ривалством, његови земљаци из Неокесарије ће због тога тражити да дође да буде предавач код њих (Rousseau 1998: 61; Silvas 2005: 69). У Кесарији ће му ученик бити и његов млађи брат Григорије.

и „безвредном занимању“ за световном мудрошћу, „одједном, као човек пробуђен из дубоког сна“, окренуо „своје очи ка чудесној светлости истине Јеванђеља“ и одбацио „мудрост кнезова овога света“ (Св. Василије Велики, 223. *писмо*: 2).

На овај аскетски заокрет новопеченог академца утицало је више фактора. Василије је од најраније младости био васпитаван у хришћанској побожности, а Григорије сведочи да су се њих двојица још у Атини издвајали од других студената хришћанским начином живота. Чињеница је да је аскетски покрет до средине IV века пустио дубоке корене и проширио се и на просторе Мале Азије (Сидоров 2008: 57). Та струјања су се драматично одразила и на Василијеву породицу. Макрина, најстарије дете у породици Василија Старијег и Емилије, почиње као млада да живи аскетским начином живота, а за тај пут ће придобити свог брата Навкратија, мајку Емилију, брата Петра, а доцније и брата Григорија (Св. Григорије Ниски, *Житије Свете Макрине*: 6–12). У *Житију Свете Макрине* читамо да је Макрина пресудно утицала и на Василија и подстакла га да „раскине једном за свагда са конвенционалним животом катихумена, образованог у световним школама“ (Elm 1996: 70; Christakis 1995: 330–361).

Једна од централних фигура тог покрета у Малој Азији био је Евстатије, контроверзни аскета и доцније Епископ Севастике у Римској Јерменији, који је био осуђен на неколико помесних сабора (Севастика, Неокесарија, Антиохија, Гангра) за разне преступе (Сократ, *Црквена историја*: 2, 43; 4, 24; Silvas 2005: 53–54). Канони Гангрског сабора нам дају увид у аскетска застрађења Евстатија и његових следбеника.⁵ Без обзира на дилему о томе да ли је Евстатије лично осуђен у Гангри или радикални део његових присталица, извесно је да се, након те осуде, десио заокрет у животу великог аскетског вође (Silvas 2005: 59 и 84). Тих четрдесетих го-

⁵ Према канонима Гангрског сабора, следбеници Евстатија су зашли у отворено секташтво и јерес. Њихово учење, које је наликовало учењу енократита и монганиста, уздрмало је и црквени и друштвени поредак. Међутим, из саборских одлука може се закључити да ни међу њима није било све уједначено по питању неких пракси. Неки евстатијевци су се преуносили над хришћанима у браку (10. канон), док су други осуђивали са гнушањем сам брак и, ако су били брачно везани, раскидали га (1, 9 и 14. канон). Ови последњи су, следствено своме ставу, одбијали причешће од ожењеног свештеника (4. канон). На Сабору је, такође, осуђена пракса неједења животињског меса, држања поста недељом и измишљања нових, непредањских постова, затим одбијање сабирања у част светих мученика и, уопште, презирање храма и стварања паралелних, секташких сабрања (18, 19, 20. и 5. канон). Можда најважнија значајка учења осуђеног на Сабору су делови који се односе на осетљиве и маргинализоване друштвене групе: жене и робове. У 13, 14. и 17. канону осуђују се жене које су због отшелништва (*ἀναχωρεῖν*) напуштале своје мужеве, које су носиле мушку одећу уместо женске и које су скраћивале косу и носиле мушку фризуру (*Свешћени канони Цркве*, 139–144).

дина, када је Василије био још дечак, вероватно је дошло до сусрета и успостављања извесне везе између Евстатија и породице Василија Старијег и Емилије (Silvas 2005: 56–60; Clarke 1913: 24; Silvas 2013: 3). Иако је он доцније био „избрисан“ из свих повести о Василијевој породици због потоњих доктринарних несугласица, несумњив је његов снажни утицај на аскетски пут Макрине, Навкратија и Василија (Elm 1996: 82).

Василије је напустио Атину привучен Евстатијевом „философијом“ – „философијом одбацивања ствари овог света“ (Elm 1996: 60). Желећи да се сретне са Евстатијем „Философом“, Василије предузима једно велико путовање на Исток. Реч је о обиласку Палестине, Сирије, Месопотамије и колевке монашког покрета – Египта. Очито је да је то путовање било „не без циља за предстојеће мудрољубље“ (τῆς προκειμένης φιλοσοφίας), и Григорије, који је раније посетио та места, засигурно је утицао на Василијеву жељу за тим ходочашћем (Elm 1996: 60; Св. Григорије Богослов, 43. *Бесега*: 25; Clarke 1913: 25.). Василије на Истоку упознаје бројне подвижнике и обилази монашке насеобине, али посећује и Александрију и Антиохију, тада највеће центре хришћанске духовности и теологије (Rousseau 1998: 83). Подвижници Истока на њега су оставили посебно дубок утисак:

„Дивио сам се њиховој постојаности у живљењу и издржљивости у тешким пословима. Био сам очаран њиховој истрајности у молитви и њиховом побеђивању сна; несавладани од природне нужности, свагда држећи циљ своје душе високо и слободно, у глади, у жеђи, у хладноћи, и наготи, они никад нису попустили пред телом; они никад нису желели да губе време на тело; свагда као да живе у телима која нису њихова, они су показивали у сваком делу шта је потребно у кратком пропутовању у овом животу и шта је потребно за добијање грађанства и стана у Царству Небеском. Све ово ме је одушевило. Назвах живљење ових људи благословеним, јер они заиста показиваше да ‘носе на телу своје ране Исусове’. И молио сам се да се и ја, по својим моћима, могу уподобљавати њима.“

(Св. Василије Велики, 223. *Писмо*: 2)

Кад је стигао у отаџбину, младић је успео да пронађе подражаваоце аскета које је упознао на Истоку. Василије тада прима Свету тајну крштења, повлачи се из света и одлучује да и он буде „ревностни подражавалац“ тих људи који „изабраше живот уздржавања уместо живота уживања“.⁶

⁶ Василије је од свог оца, по речима Богослова, добио опште образовање (ἐγκύκλιος

2. Повлачење у пустињу и преписка са Григоријем

Према заједничком договору, Василије и Григорије су желели да се заједно из Атине запуте кући и отпочну онај „савршенији живот“ о коме су маштали – „философски“ живот (Св. Григорије Богослов, 43. *Беседа*: 24).⁷ Василије је први напустио Атину, а убрзо је то учинио и Григорије: „губитак најбољег пријатеља и притисак времешних родитеља вратили су га отаџбини“ (Holmes 2000: 15). Након свог ходочашћа по Истоку, Василије пише писмо Григорију у коме га подсећа „на њихове заједничке идеале“ из Атине „и позива га да му се придружи“ на аскетском путу.⁸ Григорије му је одговорио:

„Признајем, не успех да одржим своје обећање. Хтео сам још у Атини, у време нашег дружења и зближавања (јер не могу да нађем бољу реч за то), да ти се придружим у философском животу. Али, не успех да одржим своје обећање, не својом вољом, већ због једног закона који превлада над другим; мислим да закон који заповеда да поштујемо своје родитеље надјача закон пријатељства и блискости.“

(Св. Григорије Богослов, 1. *Писмо*: 1)

Григорије је био спречен да се придружи Василију због бриге о остарелим родитељима и „наступом неких невоља“ (Св. Григорије Богослов, 43. *Беседа*: 25), али доцније одлучује да се придружи свом другу. Василије је, међутим, био веома нестрпљив; оклевао је чак и да поверује свом брату Григорију који му је пренео вест да ће му се његов пријатељ убрзо придружити (Св. Василије Велики, 14. *Писмо*: 1). Григорије је известио Василија о свом потврдном одговору, али међу њима сада настаје несла-

---

παίδευσις) и од најмлађег узраста се вежбао у богопоштовању (θεοσεβειαν ἐξασκοῦμενος). По тадашњем обичају, Василије није био крштен по рођењу или у млађем узрасту: света тајна се одлагала до завршетка школовања и сазревања (Алфејев 2009: 12; Св. Григорије Богослов, 43. *Беседа*: 12).

⁷ „А философија је марљивост, и одвојити се од света и са Богом бити (Φιλοσοφία δὲ ἢ σπουδή, καὶ τὸ ῥαγῆναι κόσμου καὶ μετὰ Θεοῦ γενέσθαι), куповина доњим стварима вишњих ствари, и непостојаним и текућим стварима стицање постојаних и трајних ствари“ (43. *Беседа*: 13). У време првих Отаца и учитеља Цркве, философија није означавала оно што означава данас, па чак не у потпуности ни оно што је означавала у доба класичне Грчке. У првим вековима хришћанства философија је означавала пре свега „свеобухватну активност која се тиче свега што је релевантно за остварење крајње сврхе људског живота“, а „то се своди на јак етички нагласак и, за модерни дух, збуњујуће тесну везу између философије и религије коју налазимо код скоро свих мислилаца овог периода, код грчких пагана исто колико и код следбеника откривених религија“ (Перишић 2010: 68–69).

⁸ Ово Василијево писмо је изгубљено. За њега знамо преко Григоријевог 1. *Писма* (Види Holmes 2000: 15).

гање око места подвизавања. Назијанзин је предложио Тиверну (Кападокија), место близу његове родитељске куће, а Василије – Анису (Понт) код Иборе, место близу његовог породичног имања (Clarke 1913: 44). Из доцније преписке може се закључити да је Василије посетио Тиверну, али драж понтоског пејзажа код Анисе, у чијој близини је он провео своје детињство, превагнуо је код њега (Clarke 1913: 44; Smith 1879: 23).⁹

Григорије је покушао да пронађе неки компромис; предочио је Василију да не може потпуно напустити своје родитеље, те је предложио да живе заједно проводећи пола године близу његове куће, а другу половину по Василијевом избору (Clarke 1913: 44). Василије је посетио Тиверну, али је, на концу, одлучно одбацио Григоријев предлог, грубо називајући Тиверну „понором васељенским“, τῆς οἰκουμένης το βάραθρον (Св. Василије Велики, 14. Писмо: 2).¹⁰ Након Василијевог одласка из Атине, то је било друго њихово међусобно разилажење и неразумевање. Већ у овој епизоди се испољио онај „крути и владарски став“ Василијев, који је тако тешко падао нежном Григорију током њиховог дугогодишњег пријатељства (Флоровски 2009: 62).

Григорије је био увређен Василијевим поступком те га је удостојио само једне кратке посете Аниси (Clarke 1913: 45). Василијева намера је сада била да привуче Григорија на сваки могући начин у Анису. У ту сврху, он пише пријатељу 14. писмо (357/358.) које спада у његове прве сачуване радове (Silvas 2005: 87):

„Морам већ једном отићи у Понт где ћу можда, Божјом вољом, престати са лутањем. Након одбацивања, са муком, испразних нада, које сам некад имао, или пре снова (јер је добро речено да су наде *будни снови*), отишао сам у Понт да бих пронашао место за [аскетско] живљење. Тамо ми је Бог открио место које потпуно одговара мојој нарави, тако да га ја сад гледам управо онаквим како сам га често замишљао у свом маштарању.“

(Св. Василије Велики, 14. писмо: 1)

⁹ Има толико сличних детаља између Навкратијевог и Василијевог места подвига, да се може логички закључити да су они били на истом месту. У питању је једно изоловано место (καθ' ἐαυτὸν ἐσχατιά), које је било удаљено око три дана хода (око 8 km) од породичне куће (Silvas 2005: 80): „Нашавши усамљено место на обалама реке Ириса, која тече кроз средишњи део Понта, а заправо извире у Јерменији и пролази кроз наше крајеве, те се улива у Црно море, он свој живот провођаше у благословеном усамљеништву. Крај те реке је овај младић нашао једно пошумљено и брдовито место, шћућурено под планинским масивом. Тамо је живео далеко од градске буке и растројавајућег живота војника и судског заступника“ (Св. Григорије Ниски, *Житије Свете Макрине*: 8).

¹⁰ Речју *το βάραθρον* именовали су Атињани понор иза Акропоља, у који су, по казни, стрмоглављивали злочинце, што су ова два учена атинска ђака добро знала (Ср. *Ibid.*, нап. прев. бр. 5).

Ова посланица одлично приказује младог Василија, његово почетничко одушевљење новим животом, али и начин размишљања једног високообразованог човека. Из Василијевог предлога пријатељу да му се придружи одзвања пример „традиционалног философског повлачења из града у сеоску вилу“ (Silvas 2005: 87). Василије је место својих снова називао „мислилиште“ (φροντιστήριον), „манастир“ (μοναστήριον) и „училиште“, σχολή (Св. Григорије Богослов, 4. *Писмо*: 1). Као прави „љубитељ природе“, ¹¹ он распевано пише о понтском крајолику:

„Ова висока планина дубоком је шумом покривена и напајана студенем и прозирним водама са севера. У подножју њеном је зараван, која се бујицама са планине стално натапа. Самоникла шума око ње толико је густа да јој може служити као ограда. [Ово место] је такво да превазилази Калипсина острво, које је Хомер сматрао најлепшим местом на свету! И заиста је као острво, затворено као што јесте са свих страна. (...)

Конак наш пак заклоњен је другим ждрелом, које се према врху главне протеже као висока главица, тако да се зараван она доле очима указује као на длану, те се [са овог видиковца] може посматрати и сама запенушана река, која нам наслађење пружа не мање но Стримон онима који га из Амфиопоља посматрају. Стримон, наиме, лаганим својим током права језера образује и мало недостаје, па да због своје мирноће река и престане да буде као река. Овај пак [Ирис], што од свих река које знам тече најбрже, делује готово помамно због стене под којом се, суновраћен, разлива и дубоко вртложи, пружајући и мени и сваком другом гледачу призор најслађи, и потребе мештана сасвим намирујући и риба обиље неисказано у вртлозима својим прехрањујући. И, шта казати треба о земље испарењима и са реке латорима? Изобиљу цвећа пољског и птица певачица други би се удивљавао неко, а ја времена немам да пажњу томе поклањам. Највећма бисмо пак место ово похвалити могли стога што, кадро да роди свим могућим плодовима, благодарећи повољности свога положаја, најслађи ми од плодова свих – тишину храни, не тиме само што је од вреве градске слободно, но и тиме што ни путника нам намерника не припушта, сем ако нам се неки лова ради не придруже.“¹²

(Св. Василије Велики, 14. *Писмо*: 2)

---

¹¹ Василијеви описи лепоте творевине најбоље се могу видети у његовом *Шестодневу* (Види Morison 1912: 11; Smith 1879: 153–163; Флоровски 2009: 72).

¹² Након дугогодишњег истраживања и неколико експедиција, А. Силвас је, са највећом вероватноћом, утврдила место Василијевог „манастира“. Детаљан опис са фотографијама налази се у: Silvas 2007: 73–95.

Григорије је одговорио Василију да природа у његовом окружењу није много успела да усади у његову душу жељу да живи са њим док не сазна нешто о његовим навикама и начину живљења (Св. Григорије Богослов, 2. *писмо*). Василије сада одговора својим 2. *писмом*, у којем излаже важна теоријска начела аскетског живота. Из овог писма (358. г.) се може закључити да је Василије већ имао одређеног искуства у новом начину живота. Промене у писању, у односу на претходне преписке, очигледне су. Први пут се спомиње Свето Писмо, о којем се каже да представља најбољи (мада не једини) пут ка откривању дужности. Специфичне хришћанске теме јављају се понекад стидљиво у класичној форми, понекад јасније и читије (Silvas 2005: 87–88). Како је Василије био под утицајем стоичких и платонистичких антрополошких учења, аскетски концепти рефлектују једно врло индивидуалистичко разумевање аскетизма које је истовремено прилагођено аскетском животу у заједници (Elm 1996: 66). Можда најважнија новина коју доноси 2. *писмо* је писање о важности молитве и сећања на Бога у подвижничком животу (Silvas 2005: 88).

„Напустих живот свој у граду“, пише Василије Григорију, али додаје да још није успео да себе, то јест свој претходни живот и навике, остави за собом. Василије каже да све оно што је чуо и видео у свету оставља траг на души: добре ствари подсећају на добро, а лоше наводе човека да испуњава грешне жеље које потиру душу. Он зато охрабрује Григорија на напуштање света и одвајање од свега оног што лоше делује на душу:

„Постоји један излаз из ових расејаности – потпуно одвајање. Напуштање света (κόσμος δὲ ἀναχώρησις), међутим, не значи само телесну селидбу, већ раздвајање душе од љубави према телу, затим напуштање града, дома, личних поседа, љубави пријатеља, имања, животних средстава, посла, друштвених веза и знања добијеног од људских наука; и представља спремност да примиш у срце образе божанске науке.“

(Св. Василије Велики, 2. *писмо*: 1–2)

3. Григоријев долазак и одлазак

Григорије се придружио Василију у зиму 357. године, више привучен аскетским начином живота, а мање природом самог места (Holmes 2000: 11). Овај период заједничког живљења, међутим, није потрајао и Григорије се вратио својим родитељима. Вероватно 359. године, од своје куће, Григорије пише три писма свом атинском пријатељу. У прва два писма, Григорије пише духовито о њиховом „манастиру“, изругујући се Василијевој идиличној представи из његовог 14. *писма*. Можемо зами-

слити како Григорије, вративши се из Понта, наново чита Василијево писмо са смешком пуним горчине и ироније (Holmes 2000: 17–18):

„Што се мене тиче, ја ћу се дивити твоме Понту, твојој понтској тами и твом пребивалишту достојном изгнанства, брдима изнад твоје главе и зверињу што искушава твоју веру, па твом скривеном месту у подножју... илити мишијој рупи са отменим именима – *мислилишџе*, *манасџир* и *училишџе*, густим саморастим шумским и врлетних брда венцу који вас не увенчава но утамничава... и птицама певачицама које певају, али о смрти, и надлеђу, али пустињу! Нико ту не залази, осим ради лова, велиш. Додај – и да би вас, мрце, посетио!“¹³
(Св. Григорије Богослов, 4. *писмо*: 3, 10)

„...жалосну ону и худохраниу свегозбу на коју из Кападокије позвани бисмо не као на бесхлебицу лотофашку, но као за трпезу алкинојску, ми бродоломници нови и патници! Сећам се, наиме, и хлеба оних и каша (јер, тако се називаше *оно*), али ћу се надасве опомињати зуба својих што о кришке би се хлебне оклизнули најпре, заривали затим и истрзали као из малтера! Ти сам ћеш о томе трагедствовати узвишеније, будући да те сопствене муке за велеречивост кадрим чине, но рећи морам да благородица нас (она) и истинска хранитељка убогих, о мајци твојој говорим, хитро није из неприлике извукла, у благи нам се час појавивши, као у бури бродарима лука, одавна бисмо већ били мрци што са вере своје понтске више похвалу не завређују но сажалење.“

(Св. Григорије Богослов, 5. *писмо*: 2–4)

Треће писмо Григоријево, међутим, изненађујуће мења тон. Григорије поручује Василију да се у претходна два писма шалио, да је то била „играрија, а не озбиљан „напис“. Садржај овог писма даје нам потпуно другачију слику њиховог заједничког живота у понтској пустињи:

„*Ко би ме врашџији могао у месеци дана пређашњих* (Јов. 29, 2), за којих благовах са тобом у подвижничком злострадању. Јер, драго-

---

¹³ „Прича ти је ова за посланицу једну одвећ дуга можда, али је од комедије краћа!“, завршава ово писмо Григорије. „Назијанзин одлично познаје одлике жанрова, зна да је једна од одлика епистографа – краткоћа, али му је од реторичарских обзира овога пута јача жеља да приземе Василијево одушевење понтским манастиром и његовом забити. Опаском да је ‘прича ова за посланицу можда одвећ дуга, али да је од комедије краћа’, хтео је и да ефектно поентира: о многохваљеноме пријатељевом недођину могла би се, наводно, списати права и читава комедија!“ (*Ibid*, нап. прев. 13).

вољно је печаловање од невољног весеља драгоцене! Ко би ми дати могао псалмопоје оне, и бденија и молитвена к Богу узнесења, и невештаствени такорећи живот и бестелесан?! Ко – срођеност и здужност братије, која се уз помоћ твоју обожује и узвишује!? Ко – у добродетељи надметање и на њу подстицање, које правилима писаним и прописима узаконисмо!? Ко – словесима Божанственим прилежно бављење и светлост у њима обретану под руководством Духа!? Или, да говоримо о стварима мање значајнима и обичнијима, као што су пословање дневно и рад ручни? Као – дрва преносење и камена вађење? Као – растиња неговање и заливање? А као ли – платан златни и од Ксерксовог драгоценеји под којим сеђаше не ћесар раскалашни, но инок раскајани, онај који ја засадих, Аполо у лику пречасности твоје напоји, а Бог му снагу даде да у част нашу узрасте, не би ли се успомена одржала на прилежност нашу, као што верује се и говори да палица Аронова процвета?!“

(Св. Григорије Богослов, *б. писмо*: 1–6)

Очита је велика разлика између Василијевог описа Анисе и Григоријевог представљања из прва два његова писма, али и између прва два и последњег писма Богослова. Разлика делује збуњујуће. Очито је да је у грубим речима двојице пријатеља било помало и шале и збиље. Треба свакако имати на уму да су Григоријева писма настала у различитим тренуцима и расположењима, што објашњава постојећу разлику међу њима.

4. Живот у Аниси

Василије се из Кесарије повукао у „пустињу“, али, од самог почетка, он живи у одређеној аскетској заједници, а не као отшелник. Њему су се придружила нека „браћа“ (ἀδελφοί) у истом начину живљења. Очито је да је Василије у Аниси и искуствено увидео неопходност заједнице и заједничарења за аскете. Та тема представља кључни и најлепши део његовог излагања у спису *Монашка правила* који ће доцније саставити. За Василија, заједнички живот је природан, користан, али и неопходан за испуњавање еванђелских заповести (Holmes 2000: 150; Флоровски 2009б: 160–163).¹⁴

¹⁴ Заједнички живот је, по његовим речима, „саобразан заповестима Господњим“, док је отшелнички живот „испразан и бесплодан“ (Св. Василије Велики, *Ойширна правила*: 7). Свој аргумент који иде у прилог заједничког живота аскета Василије, пре свега, светописамски утемељује у Павловом учењу о Цркви као Телу Христовом (1. Кор. 12, 12–27 и Рим. 12, 4–5) и Лукином опису апостолске заједнице у Јерусалиму (Дап. 4, 32). Веома је значајна чињеница да обе ове слике изворно представљају моделе Цркве (Holmes 2000: 150).

Ко су била „браћа“ која помиње Григорије у свом писму? Неки истраживачи сматрају да су то били бивши Навкратијеви следбеници или пак неке друге аскете које су биле под утицајем и вођством Евстатија Севастийског (Holmes 2000: 35; Elm 1996: 83–84; Silvas 2005: 68). Чињеница је да је Евстатије основао неке аскетске заједнице у Понту и да је извесни импулс већ постојао у том крају; а када је Василије, као човек са огромним породичним и личним угледом, приступио покрету, многи подвижници су му се одмах придружили (Elm 1996, 65; Созомен, *Црквена историја*: 3, 14).

Садржај живота ове аскетске заједнице показује обресе одређеног „типика“. Братија живи заједно у објектима које су сами изградили од камена и дрвета; сабирају се на молитву и држе бденија појући псалме, а баве се и земљорадњом. Попут Макрине и Навкратија, Василије и Григорије су били посвећени изучавању „богоданахнутог Писма“ (Св. Григорије Ниски, *Житије Свете Макрине*: 8; Silvas 2005: 66). Међутим, то читање није било само због сопственог укрепљивања и просвећивања. Њихово дубоко и предано бављење Писмом „под руководством Духа“ било је извор и надахнуће за писање дела посвећених аскетском животу. Григорије говори да су њихова сабраћа у својој ревностној тежњи ка врлини вођени „писаним правилима и канонима“ (ὁρος ὑπαλοῦς καὶ κανόνων) које су саставили он и Василије (Elm 1996: 65).¹⁵ Већ овде видимо обресе оне доцније слике из Василијевог *Аскетског Писма*: Василије као учитељ, пун силе Духа Светога, има „задатак да разгори жар љубавне чежње и жеље код својих слушалаца“ који се налазе у „школи Божијих заповести“, τὸ διδασκαλεῖον τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ (Holmes 2000: 35; Св. Василије Велики, *Ојширна правила*: 2).

За разлику од неких других монашких учитеља или, рецимо, Макринине заједнице, Василије и Григорије нису само изучавали Свето Писмо. У понтској пустињи они читају списе великог Александријца – Оригена, до тада најзначајнијег хришћанског теолога. Василије и Григорије су се током својих засебних посета Александрији засигурно срели са његовим списима, али и његовим ученицима и следбеницима који су чували сећање на великог учитеља (Rousseau 1998: 83). У Аниси су они саставили дело звано *Филокалија*, које представља избор текстова из Оригенових списа који нису били спорни по питању правоверности (Јевтић 2016: 345). Задатак који су поставили себи двојица пријатеља није био да направе неке коментаре на Оригена, већ да направе једну антологију из његових дела. Сама структура *Филокалије* нам помаже да схватимо њихове мотиве писања. У првих четрнаест одељака говори се о тумачењу Свештених

¹⁵ Највероватније да је реч о *Моралним правилима*, што можемо закључити по Василијевој употреби реч *ὁρος* у спису *О вери*, који представља предговор наведеног дела (Holmes 2000: 35 и 43, фн. 3).

списа, односно о приступу који открива Писмо као извор надахнућа за аскете. Следећих шест одломака узети су из списа *Против Келса*, у којем Ориген разматра проблем начина излагања хришћанске вере неверујућима. Последњих седам поглавља тичу се људске слободе и њеног односа према главним заповестима Господњим, узимајући у обзир и личне да-ности и природне могућности човека (Rousseau 1998: 83–84).

5. Закључак

Овај кратак опис почетка аскетског живота Светог Василија Великог показује неколико чињеница које су значајне за проучавање живота и дела нашег светитеља, историје монашког покрета, али и за нас данашње хришћане.

1) Иако једини животопис Василијев (*43. Беседа* Григорија Богослова) не говори о његовим учитељима у аскетском животу, Василијева писма и *Житије Свете Макрине* Григорија Ниског нам дају потпуно другачију слику. Очито је да су пресудан утицај на његов избор аскетског пута имали Евстатије Севастиски, један од оснивача монаштва у Малој Азији, и Василијева старија сестра, Макрина, која је сама била под утицајем Евстатија. Повезаност Василија и Евстатија, посебно у доцнијим Василијевим реформама аскетског живота, била је толика да је међу неким хришћанима, у Созоменово време, постојало мишљење да је Евстатије писац једне аскетске књиге чији је аутор био заправо Василије (Созомен, *Црквена историја*: 3, 14; Clarke 1913: 160–161).

2) Василије је имао занимљив и динамичан развој у аскетском животу и промишљању. То можемо одлично пратити хронолошки читајући његова писма и аскетска дела. У његовим раним писмима има, с једне стране, доста философских учења и алузија из паганских књига, а, с друге стране, мање светописамске тематике. Временом, Василије ће се потпуно ослободити класичних утицаја и у целости утемељити своје учење у Писму (Silvas 2005: 86–89). То се може најбоље видети у доцнијим писмима и знаменитим *Правилима*.

3) Иако веома млад и не много искусан, Василије, као човек из угледне и знамените породице, постаје предводник аскетама које су се окупиле око њега. То значи да од самог почетка његово подвизавање нема само индивидуалну димензију. Он пише и подучава. Његови слушаоци су подвижници који су се одликовали ревношћу (*σπουδή*), па се стога могу назвати и *ревнишћели* (Holmes 2000: 71). Они су у четвртм веку у Малој

Азији и другим областима Римског царства тежили ка аутентичнијој и стројој форми хришћанства. Управо зато што је био део тог аскетског покрета, Василије је имао за циљ да помири ове аскете са Великом Црквом, мењајући и исправљаћи одређена застрађења међу њима. Василијево аскетско учење је дубоко црквено и једно од његових највећих постигнућа било је интегрисање духовне енергије ових ентузијаста у Цркву, односно оцрквљење аскетског покрета (Holmes 2000: 71).

Василијев одлазак из света није био коначан. Он није пуно остао у понтској пустињи, иако је доцније, као презвитер и епископ, долазио у свој вољени „манастир“. Чак и током овог првог боравка у Понту, Василије је одржавао непрестану преписку са бројним пријатељима, угледним људима, управитељима и јавним делатницима (Fedwick 1979: 19). Одређени делови *Филокалије*, који тематизују питање како представити хришћанску ствар неверујућима, показују да је Василије, чак и у свом понтском усамљеништву, заинтересован не само за свој подвижнички живот и аскетско окружење, већ истовремено и за дело целе Цркве (Holmes 2000: 71). Њега су чекала бројна и тешка искушења, пре свега борба за утврђивање праве вере Цркве. Василије је понео наслов „Велики“ како због свог огромног доприноса у формирању црквеног учења, тако и због величанственог подухвата на аскетском пољу. Зато је он, по речима Теодорита Кирског (146. *писмо*), био и остао „не само светилник Кападокијаца, већ целе васељене“ (ὁ τῶν Καππαδοκῶν, μᾶλλον δὲ τῆς οἰκουμένης φωστῆρ).¹⁶

Библиографија

Извори:

Свето Писмо Старага и Новог Завјешта, Свети Архијерејски Синод СПЦ, Београд 2010.

Свешћени канони Цркве, Епископ Атанасије Јевтић (прев. и прир.), Епархије СПЦ: Црногорско-приморска, Дабробосанска, Новограчаничка, Бачка, Далматинска, Захумско-херцеговачка – Манастир Тврдош – Православни богословски факултет, Београд 2005.

Свети Василије Велики, „Опширна правила“, у: Свети Василије Велики, *Трајом јеванђелској поговја* (1999), Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, стр. 113–173.

---

¹⁶ Наведено према: Morison 1912: 3.

- Свети Василије Велики, „Писмо 14“, *Црквени животи* 12 (2010), превод Весна Никчевић, Београд, стр. 32.
- Свети Григорије Богослов, „43. Беседа – Надгробна Василију Великом, Епископу Кесарије Кападокијске“, у: Свети Григорије Богослов, *Три беседе о епископима* (2009), Врњци – Требиње: Братство Светог Симеона Мироточивога – Манастир Тврдош.
- Свети Григорије Богослов, „Писмо 4, Писмо 5 и Писмо 6 Светом Василију Великом“, *Црквени животи* 12 (2010), превод Весна Никчевић, Београд, стр. 33–35.
- Свети Григорије Ниски, „Житије Свете Макрине“, у: Свети Григорије Ниски, *Житија* (2008), Београд – Шибеник: Истина, стр. 9–51.
- Созомен, *Црквена историја*; енглески превод доступан на интернету: Sozomen, *Ecclesiastical History*, Translated by Chester D. Hartranft, from *Nicene and Post-Nicene Fathers*, Second Series, Vol. 2, edited by Philip Schaff and Henry Wace (Buffalo, NY: Christian Literature Publishing Co., 1890), Revised and edited for “New Advent” by Kevin Knight, IntRes: <http://www.newadvent.org/fathers/2602.htm> (посећено 20. октобра 2017. године).
- Сократ Схоластик, *Црквена историја* (2002), Шибеник: Истина – Часопис Православне Епархије далматинске, посебна издања; доступно и на интернету – IntRes: <https://svetosavlje.org/istorija-crkve/> (посећено 13. јануара 2018. године).

Грчко-енглески текст писама Светог Василија:

Saint Basil, *The Letters*, I–IV, Deferrary Roy J. (tr.), Loeb Classical Library, New York – London, 1950–1953.

Литература:

- Алфејев, Иларион (2009): *Животи и учење Светиої Григорија Богослова*, Краљево: Епархијски управни одбор Епархије жичке.
- Браун, Питер (2012): *Тело и друштво*, Београд: СЛЮ.
- Јевтић, Атанасије (2016): *Патрологија*, књига друга, Београд – Требиње – Лос Анђелес: Епархије СПЦ: Дабробосанска, Западноамеричка, Захумско-херцеговачка – ПБФ.
- Мајендорф, Јован (2006): „Свети Василије, Црква и духовништво“, у: *Византијско наслеђе у Православној цркви*, Краљево: Епархијски управни одбор Епархије жичке.
- Перишић, Владан (2010): „Рано хришћанство и грчка философија“, у: *И вера и разум*, Београд: Службени гласник, стр. 13–133.

- Сидоров, Алексеј Иванович (2008): *Древнохришћански аскетизам и на-
стањак монаштва*, Шибеник: Истина.
- Флоровски, Георгије (2009а): *Источни оци IV века*, Света Гора Атонска:
Манастир Хиландар.
- Флоровски, Георгије (2009б): *Византијски аскетски оци и духовници*, Бе-
оград: Отачник.
- Христу, Панајотис (2001): „Свети Василије Велики – Живот“, у: Свети Ва-
силије Велики, *Шестдоднев*, Нови Сад: Беседа, стр. 5–37.
- Christakis, Christos (1995): „A Woman Christian Sage of the Fourth Cen-
tury: Macrina the Virgin – Philosopher“, *Theologia*, Vol. 66 (1995), issue
B', Athens, стр. 330–361; доступно и на интернету – IntRes: [http://
www.ecclesia.gr/greek/press/theologia/material/1995_2_5_christakis.
pdf](http://www.ecclesia.gr/greek/press/theologia/material/1995_2_5_christakis.pdf) (посећено 26. августа 2017. године).
- Clarke, Henry Lowther (1913): *St Basil the Great: A Study in Monasticism*,
Cambridge: Cambridge University Press.
- Elm, Susanna (1996): „*Virgins of God*“: *The Making of Ascetism in the Late An-
tiquity*, New York: Oxford University Press.
- Fedwick, Paul Jonathan (1979): *Church and the Charisma of Leadership in Ba-
sil of Caesarea*, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto.
- Fedwick, Paul Jonathan (1981): „A Chronology of the Life and Works of Basil of
Caesarea“, у: Fedwick, Paul Jonathan (ed.) (1981), *Basil of Caesarea, Chri-
stian, Humanist, Ascetic: A Sixteen-Hundredth Anniversary Symposium, Part
1*, Toronto – Ontario: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, стр. 3–19.
- Fortescue, Adrian (1908): *The Greek Fathers*, Catholic True Society, London.
- Holmes, Augustine (2000): *A Life Pleasing to God – The Spirituality of the
Rules of St Basil*, Kalmazoo, Michigan – Spencer, Massachusetts: Ci-
stercian Publications.
- Manoussakis, John Panteleimon (2014): „Friendship in Late Antiquity: The
Case of Gregory Nazianzen and Basil the Great“, у: Stern-Gillet, Suzza-
ne and Gurtler, Gary (ed.) (2014), *Ancient and Medieval Concepts of Fri-
endship*, New York: SUNY Press, стр. 172–195.
- Morison, Ernest Frederick (1912): *Saint Basil and His Rule – A Study in Early
Monasticism*, London – Edinburgh – New York – Toronto – Melbourne
– Bombay: Oxford University Press.
- Rousseau, Philip (1998): *Basil of Caesarea*, Berkley – Los Angeles – London:
University of California Press.
- Silvas, Anna Margaret (2005): *The Asketikon of St Basil the Great*, New York:
Oxford University Press.
- Silvas, Anna Margaret (2007): „In Quest of Basil's Retreat: An Expedition to
Ancient Pontus“, *Antichton*, vol. 41, стр. 73–95.

Silvas, Anna Margaret (2013): *The Rule of St Basil in Latin and English: A Revised Critical Edition*, Collegeville, Minnesota: Liturgical Press.

Примљено: 5. 2. 2018.
Исправљено: 17. 4. 2018.
Одобрено: 27. 4. 2018.

ST BASIL THE GREAT — THE BEGINNING OF THE ASCETIC LIFE

Aleksandar Lekić

Metropolitanate of Montenegro and the Littoral, Cetinje

Summary: *The goal of this study is to show the beginning of the ascetic life of Saint Basil the Great. Basil's decision to pursue ascetic life was influenced by Eustathius of Sebaste, his teacher and one of the founders of monastic movement in Asia Minor, and his older sister Macrina. After ending his studies in Athens, Basil returned home and for a short period of time he taught rhetoric in Caesarea of Cappadocia. However, he decided not to follow in his father's footsteps. He abandoned his career which has just started and traveled to East, where he met local ascetics. Upon his return, he received the Holy mystery of Baptism, abandoned the worldly way of life and found a place of his future spiritual struggle, near his family's estate in Pontos. There, Basil was joined by some unknown brothers and soon also, by his friend Gregory from Athens. The brotherhood in Anissa led a structured way of life; they lived together in houses they had built themselves, cultivated land and gathered for prayer. From the very beginning, Basil was the leader of the community, wrote works for ascetics, but, at the same time, he had a constant correspondence with many people from the outside world and had prepared himself for the forthcoming important service in the Church.*

Kew words: *Basil the Great, Gregory the Theologian, Asia Minor, ascetic conversion, philosophic life, ascetic rules, Philocalia.*